

Komentar in karta: 3/8
SLA V286(b).01 'dvojni plug'

Danila Zuljan Kumar

1. Gradivo

Za pomen 'orodje ali priprava za oranje z dvema lemežema', knj. *dvójni plúg* (*ô û*) in *plùg* (*ü*), sta v slovenskih narečjih najpogostejši poimenovanji *plug* – tudi v besednih zvezah *topelšen/topelšni plug*, *obračalni plug* in *dvobrazdni plug* – ter *drevo*. Geografsko bolj omejena, vendar pogostejša sta leksema *merjasec* ter *topler/toplar*. Zelo redko so v tem pomenu zapisana poimenovanja *ralo*, *oralo*, *orača*, *vender* in *obračalnik*. Druga poimenovanja so enkratnice.

Odgovorov na vprašanje V286(b).01 *dvojni plug* v zapisanem gradivu ni veliko oz. večkrat ni jasno, ali se zapisano poimenovanje nanaša na enojni ali dvojni plug, saj je bilo prvotno vprašanje V286 *plug* šele po letu 1961 razdeljeno na V286 *plug* – *splošno*, a) *enojni plug* in b) *dvojni plug*. Zato so na tej karti s komentarjem predstavljeni samo tisti odgovori, pri katerih je izrecno zapisano, da gre za dvojni plug, in tisti, ki jasno kažejo, da se nanašajo na pomen 'dvojni plug'.

V T013 in T017–T018 je zabeleženo, da je *plug* železen. Tudi v T031 je zabeleženo, da je *ralo* »železen plug«, *merjasec* pa »lesen plug z železnim rezilom«. V T299 je za *oračo* zapisano, da reže na dve strani, podobno je za *kuzlo* v T312 zapisano, da je to »drevo, ki reže na dva kraja«. V T252 je v opombi zapisano, da je bil samo *dvojni plug* železen, vendar je bilo teh zelo malo, v T038 pa, da se je *merjasec* uporabljal samo v hribih. V T087 je zapisano, da se je *plug* uporabljal za osipanje koruze, krompirja ter za narejanje razorjev. V T353 je zabeleženo, da *merjasca* niso uporabljali za kopanje krompirja, v T083 pa, da je *vardzenon* »plug, ki orje na obe strani«.

Leksema *obračalnik* v T255 in *kupično drevo* v T412 imata označevalnik »novejše«, leksem *merjasec* v T353 pa »starejše«.

Za T008, T058–T059, T062, T065, T067, T108, T235, T275, T283, T316, T375, T395 in T405 je v opombah zapisano, da tam ne poznajo dvojnega pluga in zato tudi ni poimenovanj zanj.

V T386 je besedna zveza *ložinski plug* poknjižena in analizirana na podlagi dodatnega slovarskega gradiva (Prašnički idr. 2016: 151).

2. Morfološka analiza

plug < **plug-ъ* 'plug'

obračalni plug < **ob-(v)orí-a-l-ьn-ъ-j-ъ plug-ъ* ← **ob-(v)orí-a-l-ьn-ъ*
(← **ob-(v)orí-a-ti* (< **ob-(v)ort-j-a-ti*) ← **ob-(v)ort-i-ti* 'obrniti' ← **ob-*
'ob, pri, okoli' + **vort-i-ti* 'vračati, vrteti') + **plug-ъ*

dvobrazdni plug < **dьv-o-borzd-ьn-ъ-j-ъ plug-ъ* ← **dьv-o-borzd-ьn-ъ*
(← **dьv-a* 'dva' + **borzd-a* 'brazda') + **plug-ъ*

dvojni plug < **dьv-oj-ьn-ъ-j-ъ plug-ъ* ← **dьv-oj-ьn-ъ* (← **dьv-oj-ъ*
'dvoj' ← **dьv-a*) + **plug-ъ*

ta večji plug < **t-večj-ьj-ъ-j-ъ plug-ъ* ← **ta/*tь/*tě/*tę* 'ta' + **večj-ьj-ъ*
'večji' + **plug-ъ*

topelšen/topelšni plug < *(*topl*)-*ьš-ьn-ъ(-j-ъ) plug-ъ* ← *(*topl*)-*ьš-ьn-ъ*
(← nem. *Doppel* 'par, dvojica' (po bav. nem. prehodu *d- > t-*)) + **plug-ъ*
(*š* ≥ *ž* v T045)

lazni plug < **laz-ьn-ъ-j-ъ plug-ъ* ← **laz-ьn-ъ* (← **laz-ъ* *'ozek prehod,
strm svet' ← **lež-ti* 'lesti') + **plug-ъ*

ložinski plug < **lož-in-ьsk-ъ-j-ъ plug-ъ* ← **lož-in-ьsk-ъ* (← **lož-in-a* ←
**lož-i-ti* ← **leči* (< **leg-ti*) 'leči') + **plug-ъ*

plug z dvema klini < **plug-ъ sь(n) dьv-ě-mi kl-in-y* ← **plug-ъ* + **sь(n)*
'skupaj z' + **dьv-a* + **kl-in-ъ* 'klin' (← **kol-ti* 'klati, tolči')

plug na dva tala < **plug-ъ na dьv-a (tal)-a* ← **plug-ъ* + **na* 'na' +
**dьv-a* + *(*tal*)-ъ (← bav. nem. *Tal* 'del' (nem. *Teil*))

plug na dve deske < **plug-ъ na dьv-ě dьsk-ę* ← **plug-ъ* + **na* + **dьv-a*
+ **dьsk-a* 'deska' (< *(*dьsk*)-a ← rom. **deska* 'lesena plošča')

hajfenplug < *(*xajfen*)-*plug-ъ*, dalje nejasno

plužne (im. mn.) < **pluž-ьn-ę*

plužica < **pluž-ic-a*

drevo < **derv-o*, rod. ed. **derv-es-e* 'drevo'

veliko drevo < **vel-ik-o-j-e derv-o* ← **vel-ik-ъ* 'velik' (← **vel-ъ* 'velik')
+ **derv-o*

železno drevo < **želěz-ьn-o-j-e derv-o* ← **želěz-ьn-ъ* (← **želěz-o* 'železo')
+ **derv-o*

dvobrazdno drevo < **dьv-o-borzd-ьn-o-j-e derv-o* ← **dьv-o-borzd-ьn-ъ*
+ **derv-o*

kupično drevo < **kup-ič-ьn-o derv-o* ← nejasno + **derv-o*

(ta) topelt drevo (< **t-*) (*topelt*)-*∅ derv-o* ← (**ta/*tь/*tě/*tę* 'ta') +
*(*topelt*)-*∅* (← nem. *doppelt* 'dvojen' (po bav. nem. prehodu *d- > t-*)) +
**derv-o* (ESSJ IV: 200)

drevo na dve brazde < **derv-o na dьv-ě borzd-ę* ← **derv-o* + **na* +
**dьv-a* 'dva' + **borzd-a* 'brazda'

drevo za orati < **derv-o za or-a-ti* ← **derv-o* + **za* 'za' + **or-a-ti* 'orati'

- drevo za oborati** < **derv-o za ob-or-a-ti* ← **derv-o* + **za* + **ob-or-a-ti* (← **ob-* 'ob, pri, okoli' + **or-a-ti* 'orati')
- drevo na duplo** < **derv-o na (duplo)-θ* ← **derv-o* + **na* + *(*duplo*)-θ (← nar. hrv. *duplo* 'dvojno')
- drevo za lehe** < **derv-o za lěx-ε* ← **derv-o* + **za* + **lěx-a* 'gredica, pas obdelane zemlje'
- drevo za jarke** < **derv-o za (jark)-ε* ← **derv-o* + **za* + *(*jark*)-ε (← verjetno stara izposojenka iz turanskih jezikov (ESSJ I: 220))
- drevo za krompir** < **derv-o za (krompir)-j-b* ← **derv-o* + **za* + *(*krompir*)-j-b 'krompir' (← kor. nem. *Gruntpirn*, *Grumper*, *Krumpir*, štaj. nem. *Grundbir* 'krompir, zemeljska hruška')
- dreves** < **derv-es-θ*
- drevešček** < **derv-es-θč-bk-θ*
- ralo** < **or-dl-o* 'ralo' ← **or-a-ti* 'orati'
- oralo** < **or-a-dl-o* ← **or-a-ti* 'orati'
- oralo na dva lemeža** < **or-a-dl-o na dьv-a lemež-a* ← **or-a-dl-o* + **na* + **dьv-a* + **lemež-b* 'lemež'
- orača** < **or-a-č-a*
- oboralnik** < **ob-or-a-l-ьn-ik-θ* ← **ob-or-a-l-ьn-θ* ← **ob-or-a-ti* ← **ob-* + **or-a-ti* 'orati'
- merjasec** ≤ *merasec/meresec* ≤ *neresec* // **mresec*/**nresec* ≤ **nerst-ьc-θ* *'ki se pari, ki je sposoben parjenja' ← **nerst-i-ti* 'drstiti se, pariti se'
- obračalnik** < **ob-(v)ort-a-l-ьn-ik-θ* ← **ob-(v)ort-a-l-ьn-θ* (← **ob-(v)ort-a-ti* (< **ob-(v)ort-j-a-ti*) ← **ob-(v)ort-i-ti* 'obrniti' ← **ob-* + **vort-i-ti* 'vračati, vrteti')
- osipač** < **o(b)-syp-a-č-b* ← **o(b)-syp-a-ti* ← **o(b)-* + **syp-a-ti* 'sipati' (← **sup-ti* **sьp-θ* 'suti, sipati')
- koklja** < **kok-ьl-a* ← **kok-a-ti* 'oglašati se z glasom kok'
- rogač** < **rog-ač-b* ← **rog-θ* 'rog'
- kuzla** < **kuz-l-a* 'psica' ← **kuz* 'vabni klic za pse' + hipokoristična pripona *-la*, kot npr. v *dekla* (SES) / nejasno (ESSJ II: 115)
- jarkar** < *(*jark*)-ar-θ ← *(*jark*)-θ
- ogrebač** < **o(b)-grěb-a-č-b* ← **o(b)-grěb-a-ti* ← **o(b)-greb-ti* ← **o(b)-* + **greb-ti* 'grabiti, gresti, kopati'
- platničar** < **pol-t-ьn-ič-ar-θ* ← **pol-t-ьn-ic-a* ← **pol-t-θ* 'razpolovljen, razčesnjen kos lesa' ← **pol-θ* 'pol, polovica'
- dupljak** < *(*duplāk*)-θ ← nar. hrv. *dupljak* 'kar je dvojno'
- dopler** < *(*dopler*)-j-θ ← nem. *Doppler* 'kar je dvojno'
- topler/toplar** < *(*topler*)-j-θ / *(*toplar*)-j-θ ← nem. *Doppler* 'kar je dvojno' (po bav. nem. prehodu *d- > t-*)
- toplak** < *(*topl*)-ak-θ
- toplinšek** < *(*topl*)-in-θšč-bk-θ
- Vender** < *(*vender*)-j-θ ← nem. *Wender* 'obračalnik' ($V \geq b$ v T037)

flug < *(flug)-*ɔ* ← nem. *Pflug* 'plug'
vardžina < *(varžin)-*a* ← furl. *vuarzine* 'plug'
vardzenon < *(varzenon)-*ɔ* ← furl. *vuarzenon* 'dvojni plug, osipalnik'
solčador < *(solčador)-*j-ɔ* ← furl. *solčadôr* 'osipalnik'
sapin < *(sapiin)-*ɔ* ← furl. *sapin* 'majhna dvozoba rovnica, plevelnica, pralica'
dopelhar < *(doplɔx)-*aɹ-ɔ*, dalje nejasno
angel, nejasno
meloti, nejasno

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *flug* v T034, *meloti* v T040, *vardžina* v T063, *sapin* v T074, *vardzenon* v T083, *dopelhar* v T166, *rogač* v T217, *koklja* v T261, *jarkar* v T276, *ogrebač* v T278, *kuzla* v T312, *angel* v T348, *platničar* v T383 in *osipač* v T392.

Kot enkratnice s *plug-* so kartirani leksemi *plužne* v T298, *plužica* v T355 in *hajfenplug* v T359.

Kot enkratne besedne zveze s *plug* z levim prilastkom so kartirani leksemi *ta večji plug* v T022, *dvojni plug* v T252 ter *lazni plug* in *ložinski plug* v T386.

Kot enkratne besedne zveze s *plug* z desnim prilastkom so kartirani leksemi *plug z dvema klini* v T169, *plug na dve deske* v T385 in *plug na dva tala* v T404.

Kot enkratnici z *drev-* sta kartirana leksema *dreves* v T082 in *drevesček* v T262.

Kot enkratne besedne zveze z *drevo* z levim prilastkom so kartirani leksemi *veliko drevo* v T087, *(ta) topelt drevo* v T187, *dvobrazdno drevo* v T213, *železno drevo* v T279 ter *kupično drevo* v T417.

Kot enkratne besedne zveze z *drevo* z desnim prilastkom so kartirani leksemi *drevo za oborati* in *drevo za lehe* v T100, *drevo za orati* v T128, *drevo za krompir* in *drevo za jarke* v T269 ter *drevo na duplo* v T410.

Kot enkratnica z *oral-* je kartiran leksem *oboralnik* v T097.

Kot enkratna besedna zveza z *oralo* je kartiran leksem *oralo na dva lemeža* v T113.

Kot enkratnici s *topl-* sta kartirana leksema *toplinšek* v T338 in *toplak* v T339.

Kot enkratnica z *dopl-* je kartiran leksem *dopler* v T167.

Kot tretji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *dvobrazdni plug* in *solčador* v T087 ter *topelšni plug* v T386.

S simbolom za »ni poimenovanja« so kartirani odgovori v T008, T058–T059, T062, T065, T067, T108, T235, T275, T283, T316, T375, T395 in T405.

4. Uporabljena dodatna literatura

Prašnički idr. 2016

5. Primerjaj

SLA: V286a.01 *ralo* (3/9), V286.02 *plug* – *splošno* in *enojni plug* (3/7), V158A.01 *drva* (2/72); OLA: /; ALE: /; SDLA-SI: 388 *oralo*, 392 *plužna kolca*; ALI: 3547

dvojni plug, 3550 *plužna kolca*; ASLEF: 3195 *oralo 'dvojni plug'*, 3200 *plužna kolca*; HJA: /; LinGeH: 928; ÚMNYA: /

6. Etnološka osvetlitev

Dvojni plug je plug z dvema črtaloma, lemežema in deskama ter tremi ročaji (pri nas se je glede na pisne vire uveljavil šele v drugi polovici 19. stoletja). Dvojni plug je zaradi svojih tehničnih lastnosti s podvojenimi ornimi členi najbolj primerna plužna naprava za hribovita območja za oranje na strmih njivah in se je tam tudi najdlje obdržal. Dvojni plug je (bil) v rabi zlasti pri oranju »na plohk«, kar pomeni, da brazde orje od spodnjega roba njive izmenično od leve proti desni in ob isti brazdi nazaj ter pri tem zemljo vedno obrača navzgor. S takim načinom oranja se bistveno zmanjša drsenje zemlje po bregu navzdol, njiva pa ostaja rodna na isti površini več desetletij. Tako oranje se je do danes obdržalo ponekod na južnem Pohorju. O plugu – *merjascu* je Ivan Podgrajšek, tesar, krovcec, izdelovalec vozov in mali kmet iz Zlakove nad Zrečami, povedal: »Merjasec je podoben plugu, le da ima vse dvojno, le trup, *gregl*, je eden. Tudi ročice ima tri, plug pa le dve. Merjasec se pri oranju bolj nagne, zato mora imeti tri ročice in je tudi širši. Z merjascem lahko orješ gor in dol. Merjasec orje celo *fleho*, sem in tja, plug pa ne. Merjasec je bolj primeren za breg, nagnjene terene, medtem ko je plug primeren za ravninski del. Pohorci so imeli večinoma *merjasce*.« Dvojni plug se je na Slovenskem domnevno uveljavil šele v drugi polovici 19. stoletja – v pisnih virih je bil npr. 6. februarja 1889 v *Novicah* predstavljen kot tehnična novost.

Prim.: Baš 1968; Baš 1980; Grafenauer 1970a; Grafenauer 1970b; Orel 1961; SEL 2004

7. Skica

